

20. Уголовный кодекс Республики Беларусь. – 2-е изд., доп. – Мн.: Национальный центр правовой информации Республики Беларусь, 2001. – 230 с.

21. Уголовный кодекс Республики Армения / Научн. ред. Е.Р. Азаряна, Н.И. Мацнева. Предисловие Е.Р. Азаряна. Перевод с армянского Р.З. Авакяна. – СПб.: Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. – 450с.

22. Уголовный кодекс Грузии / Науч. ред. З.Г. Бигвава. Вступ. статья к.ю.н., доц. В.И. Михайлова. Обзор. статья д.ю.н., проф. О.Гамкрелидзе. Перевод с грузинского И. Мериджанашвили. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 409 с.

23. Уголовный кодекс Республики Казахстан / Закон Республики Казахстан от 16 июля 1997 года № 167 (Ведомости Парламента РК, 1997г., №15-16, ст. 211) / Предисловие министра юстиции Республики Казахстан, докт. юрид. наук, проф. И.И. Рогова. –СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 466 с.

24. Уголовный кодекс Латвийской Республики / Научн. ред. и вступ. статья канд. юрид. наук А.И. Лукашова и канд. юрид. наук Э.А. Саркисовой. Перевод с латышского канд. юрид. наук А.И. Лукашова. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 313 с.

25. Уголовный кодекс Литовской Республики / Науч. ред. проф. В. Павилониса; предисл. Н.И. Мацнева, вступ. статья В. Павилониса, А. Абрамавичюса, А. Дракшене; пер. с лит. В.П. Казанскене. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 470с.

26. Уголовный кодекс Российской Федерации (по состоянию на 1 мая 2006 года). – М.: Изд-во Эксмо, 2006. – 256 с.

27. Уголовный кодекс Республики Таджикистан / Принят Законом Республики Таджикистан от 21 мая 1998 года «О принятии Уголовного кодекса Республики Таджикистан». Введен в действие 1 сентября 1998 года Постановлением Парламента Таджикистана / Предисловие А.В. Федорова. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 410с.

28. Уголовный кодекс Республики Узбекистан (с изменениями на 15 июля 2001г.) Вступ. статья М.Х. Рустамбаева, А.С. Якубова, З.Х. Гулямова. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 338 с.

29. Уголовный кодекс Туркменистана. – Ашгабад: Туркменистан, 1997. – 134 с.

30. Уголовный кодекс Республики Молдова. – Кишинев: б/изд., 2002. – 112 с.

УДК: 343.24

КОНЦЕПЦІЯ СУВОРОЇ (АБСОЛЮТНОЇ) КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ОБ'ЄКТИВНОГО СТАВЛЕННЯ У ВИНУ В КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ США

Полянський Є. Ю.,

доцент кафедри кримінального права,
докторант Національного університету
«Одеська юридична академія»

Анотація: У статті проаналізовано одну із форм реалізації об'єктивного ставлення у вини в кримінальному праві США – так звану концепцію суворой, або ж абсолютної відповідальності. В деяких випадках американське кримінальне право вважає допустимим не встановлювати суб'єктивну сторону злочинної поведінки, при цьому достатньою підставою кримінальної відповідальності вважається лише факт вчинення злочинного діяння. Безумовно, такий підхід є доволі дискусійним, тому в статті він піддається обґрунтованій критиці.

Ключові слова: кримінальне право США, об'єктивне ставлення у вини, сувора (абсолютна) відповідальність, підстави кримінальної відповідальності.

Анотация: В статье проанализирована одна из форм реализации объективного вменения в уголовном праве США – так называемая концепция строгой, или же абсолютной ответственности. В некоторых случаях американское право считает допустимым не устанавливать субъективную сторону преступного поведения, при этом достаточным основанием уголовной ответственности считается факт совершения преступного деяния. Безусловно, такой подход является достаточно дискуссионным, потому в статье он обосновано критикуется.

Ключевые слова: уголовное право США, объективное вменение, строгая (абсолютная) ответственность, основания уголовной ответственности.

Annotation: A specific form of objective imputation standard in US law and doctrine – strict criminal liability is analyzed in the article. In some cases American criminal legislation assumes possibility to ignore mens rea of criminal behavior, the actus reus is considered to be sufficient prerequisite of liability. Such approach is rather problematic, that's why it's reasonably criticized in the article.

Key words: U.S. criminal law, objective imputation, strict (absolute) liability, prerequisites of criminal liability.

У системі кримінального права США широко розповсюджений інститут так званої суворой, або ж абсолютної, відповідальності. Його зміст полягає у відмові від сукупності традиційних підстав кримінальної відповідальності, якими в англо-американській правовій традиції і вважаються actus reus та mens rea. В свою чергу, цілком достатньою підставою суворой відповідальності визнається передбачене кримінальним законом діяння, але без

урахування суб'єктивної складової поведінки особи. В результаті зі змісту підстав кримінальної відповідальності повністю вилучається вина як психічне ставлення особи до своїх дій. На відміну від творців інших доктрин об'єктивного ставлення у вини в американському праві, ідеологи концепції суворой відповідальності не займалися пошуками «інших шляхів» обґрунтування відповідальності особи за об'єктивними критеріями, а винайшли певне «солімонове рішення» та взагалі виключили вини з кола питань, які мають юридичне значення.

© Полянський Є.Ю., 2013

Як усі інші доктрини (*термін доктрина використовується американськими науковцями в широкому сенсі – як вчення, а також в узькому – як науковий підхід до обґрунтування певних положень законодавства чи набутків судової практики*) об'єктивного ставлення у вину, концепція суворої відповідальності викликає досить подвійне ставлення до себе в колах американських науковців та практиків. Разом із тим, суворі відповідальність стала звичним інститутом американського права, що з легкістю доводиться більшим або меншим ступенем її підтримки на сторінках наукових робіт, а також безумовним її господарюванням у судовій практиці. Загалом, зазначеній проблематиці присвятили свої праці чимало науковців, серед них: Г. Єсаков [1], Ф. Сейер [2], Дж. Бішоп [3], К. Симмонс [4], К. Карпентер [5], Гр. Кітінг [6], К. Хілтон [7], П. Герхарт [8], Р. Епістейн [9] та інші.

Отже, в певних випадках американське кримінальне законодавство дозволяє просто не встановлювати вину особи. При цьому правова доктрина прямо визнає, що особа не винувата (з огляду на її психічне ставлення) у вчиненні протиправного діяння, але має відповідати лише тому, що існує певна правова норма, яка передбачає відповідальність. Передумови такого підходу виявляються суто економічними та утилітарними: спрощення процесу доказування по кримінальних справах та економія коштів держави на судових процесах. Постає цілком зрозуміле питання – чи має право держава спрощувати життя правоохоронним органам за рахунок порушення прав та процесуальних гарантій особи? Так, американські фахівці не вбачають порушень конституційних прав особистості в реалізації суворої відповідальності. Зокрема, Шоста поправка до Конституції США гарантує підсудним право на належне судочинство. Але за змістом цього положення будь-яке судочинство вважатиметься належним, якщо буде відповідати положенням та стандартам законодавства. До цього слід додати і той факт, що питання конституційності суворої кримінальної відповідальності ніколи не було предметом розгляду в Верховному Суді США. В деяких судових справах дійсно поставало питання неналежного притягнення осіб до суворої відповідальності, але знову ж таки йшлося лише про обов'язковість додержання певних умов.

Що стосується генезису інституту суворої кримінальної відповідальності, то він почав формуватися в законодавчих системах Великої Британії та США в середині XIX ст., при цьому цей процес відбувався в законодавстві даних країн одночасно, але незалежно. Передумовою виникнення доктрини суворої відповідальності стали суспільні потреби в охороні суспільного добробуту від незначних, але виходячи із логіки домінуючих суспільних груп та законодавця – достатньо шкідливих порушень законодавства. Так, у різних штатах США в 1847-1857 рр. мала місце ціла низка прецедентів, які впроваджували сувору кримінальну відповідальність за вчинення таких дій, як продаж алкогольних напоїв неповнолітнім або хронічним алкоголікам чи рабам, перевезення рабів без дозволу їхніх господарів та ін. [1, с. 308-309]. У кожній з цих

справ йшлося про відсутність у звинувачених осіб *mens rea* на вчинення злочинних дій. Цілком зрозуміло, що особа, наприклад, продавець, в більшості випадків об'єктивно не була обізнаною про реальний вік неповнолітнього покупця, тому не усвідомлювала фактичного характеру своїх дій. Слід зауважити на головному – об'єктивна можливість усвідомлювати протиправний характер своїх дій у правопорушників виявлялася далеко не завжди. Проте доктрина суворої відповідальності просто «видалила» суб'єктивне ставлення до дій як необхідну умову наявності складу злочину, що і є основною рисою, яка відрізняє злочини абсолютної відповідальності від інших. Так *actus reus* злочинів, за які настає суворі відповідальність, виявляється у вчиненні дій, які взагалі презюмуються як цілком законні. За своїм змістом такі дії не можуть сприйматися як недозволені з боку суспільної моралі, тому пересічні особи не здатні передбачити існування кримінально-правової заборони. Отже, об'єктивна сторона злочинів суворої відповідальності може реалізовуватися через *незаконну чи квазізаконну* поведінку осіб. Разом із тим, інші доктрини об'єктивного стандарту відповідальності в кримінальному праві США мають справу саме зі *злочинними діями*, що принципово відрізняє злочини суворої відповідальності від усіх інших категорій кримінально-протиправної поведінки.

На думку теоретиків, основною рисою суворої відповідальності є саме умова застосування за незначні кримінальні правопорушення. При цьому основною сферою поширення суворої відповідальності є так звані злочини проти суспільного добробуту (*public welfare offences*).

Злочини проти суспільного добробуту відокремлюються лише в теорії, адже в законодавстві США не існує спеціальних видів злочинів із відповідними характеристиками. Можна говорити лише про наявність певних критеріїв, за якими злочинна поведінка може бути віднесена до посягань проти суспільного добробуту. Так, Ф. Сейер виокремлював наступні: 1) характер вчиненого злочину (суспільні відносини, на які він посягає – авт) [2, с. 71]. Чи не потребує такий злочин доведення *mens rea* у встановленому законом порядку? 2) Яка природа покарання? Якщо злочинець підлягає лише призначенню дрібного штрафу, тоді зручність притягнення особи до відповідальності превалює над доцільністю доведення її суб'єктивного ставлення до своєї поведінки. У розвиток своєї думки Ф. Сейер виокремлював такі види злочинів проти суспільного добробуту: 1) незаконний продаж чи транспортування алкогольних напоїв; 2) продаж неякісної чи підробленої продукції (зокрема незаконної); 3) порушення антинаркотичного законодавства; 4) порушення громадського порядку; 5) порушення правил дорожнього руху та експлуатації транспорту; 6) порушення основних правил, які забезпечують основи охорони здоров'я та добробуту в суспільстві [2, с. 72-73].

Разом із тим, історично доктрина суворої відповідальності частіше за все пов'язується зі злочином так званого *statutory rape*. Назву цього злочину слід перекладати на українську контекстуально – як статеві зносини з особою, яка не

досягла певного віку, адже зі звалтуванням (rape) такі злочинні дії пов'язані не були. На відміну від дрібних порушень кримінального законодавства (про які йшлося вище), *statutory rape* можна було характеризувати як значний злочин. Так, за законодавством Великої Британії полові стосунки з дівчиною у віці до десяти років вважалися фелонією, тобто тяжким злочином. В XIX ст. в законодавстві США не було єдиного підходу відносно ознак *actus reus* такого злочину, але, на думку дослідників, статеві стосунки з дівчинами у віці до десяти років створювали фелонію, в той час як аналогічні стосунки з особою, молодшою дванадцяти років, – місдемінор, тобто менш тяжкий злочин [3, с. 583-584]. Наприкінці XIX ст. вік сексуальної згоди був значно підвищений легіслатурами штатів – до 15-16 років, що створило значно більше об'єктивних передумов для фактичної помилки у віці дівчини, а також і юридичної помилки щодо питання законності статевого відносин з такою особою [10;14-15].

На теперішній час процес генезису доктрини суворої відповідальності та пошуку нових формул її обґрунтування ще не завершився (оскільки і досі проблемні питання інституту суворої відповідальності залишаються не менш актуальними), адже і в другій половині XX ст. мали місце декілька прецедентів, які значним чином впорядкували судову практику. По-перше, це справа *Morisette v. United States* [11], за змістом якої особа була притягнута до відповідальності за крадіжку, але оскільки майно було федеральною власністю, то обвинувачення ґрунтувалося не на статутних положеннях про крадіжку, а на федеральних нормах про привласнення майна. Крадіжка як кодифікований злочин загального права традиційно вимагає наявності суб'єктивної сторони, тобто *Mens Rea*, в той час як федеральний статут дане питання залишав поза увагою. Незважаючи на ствердження обвинуваченого про помилковий характер своїх дій (тобто що він вважав майно безхазайним), суд дійшов досить традиційного для американської судової системи висновку. Оскільки федеральний статут залишав *Mens Rea* злочину поза увагою, суд визнав суб'єктивне ставлення обвинуваченого до своїх дій (а також уявлення про право власності на предмет злочину) фактами, які не мали юридичного значення. В результаті суд висловив презумпцію передбачення можливої протиправності поведінки: іншими словами обвинувачений мав розуміти, що будь-які дії з майном врегульовуються законодавством, а тому існує ризик порушення його приписів з усіма можливими від цього правовими наслідками. Як ми бачимо, концепція перенесення умислу (*transferred intent*) отримала нове життя в XX ст., але при цьому суд умисно її поширив: адже історично йшлося про трансформацію умислу з протиправного діяння на злочинне, а в зазначеному рішенні суду йшлося про таку трансформацію з гіпотетично дозволеної поведінки на злочинну. Дії з чужим майном далеко не в усіх випадках створюють злочин, отже концептуальне рішення по справі *Morisette v. United States* мало надзвичайно слабе місце в обґрунтуванні.

У тому самому контексті, але цілком іншим чином, вирішив Верховний Суд США справу *Lambert*

v. California [12]. Її зміст полягав у тому, що достроково звільнена від відбування кримінального покарання Ламберт відвідувала місто Лос-Анджелес, але всупереч місцевому ордонансу не зареєструвалася в поліції протягом п'яти днів, що за законодавством міста створювало кримінальний проступок. Верховний Суд США визнав засудження Ламберт незаконним, адже воно не відповідало Шостій поправці до Конституції США. Суд зазначив в обґрунтуванні виправдувального вироку наступне: «належний кримінальний процес вимагає об'єктивної можливості розуміння наявності правових приписів», тобто особа має бути проінформована про те, що певні *цілком звичайні дії* можуть виявитися протиправними. Оскільки зміст міського ордонансу не доводився належним чином до відома осіб, які прийїжджали до Лос-Анджелеса, то цілком зрозуміло, що вони не могли знати про наявність приписів. Позиція, яку підтримував Верховний Суд США при вирішенні даної справи, видається досить цікавою. Адже можливість особи знати та її знання про певний факт безперечно належать до категорії суб'єктивного ставлення, тобто вимагають урахування *Mens Rea*.

Якщо підсумовувати судову практику по справах, де особи притягувалися до суворої кримінальної відповідальності, то обґрунтування релевантної доктрини виглядає досить амбівалентно. Практично в усіх «старих» справах за фактами розбещення неповнолітніх суди аргументували сувору відповідальність можливою особою передбачувати протиправність статевого стосунку з неповнолітніми, незалежно від того, помилялася ця особа щодо віку потерпілої або ж володіла цією інформацією насправді. Така ж сама філософія зберігалася і в подальшому, що цілком підтверджується справою *Morisette v. United States*. Навпроти, вирок по справі *Lambert v. California* став виключенням, адже суд визнав факт недосвідченості особи у наявності кримінально-правової заборони обставиною, яка виключала можливість засудження. Отже ми бачимо, що суд признав юридичне значення *Mens Rea* всупереч центральній ідеї доктрини суворої кримінальної відповідальності.

Слід зауважити, що в цієї справі суд зробив спробу впорядкувати практику застосування суворої кримінальної відповідальності, проте застосовані формулювання були не досить конкретними. На наш власний погляд, основна відмінність справи *Lambert v. California* від попередніх справ полягає в ступені девіації поведінки осіб від суспільно-визнаних стандартів, що певним чином визначало їхню можливість передбачувати незаконність своїх дій. Адже аморальність позашлюбних статевого злочинів (особливо з підлітками) мала навести розбестника на думку про можливу незаконність його дій, в іншу чергу – привласнення безхазайного майна також імовірно порушувало права власності, так як не було будь-яких гарантій відсутності власника у цього майна, про що пересічна особа мала би здогадуватися. В справі Ламберт обвинувачена не вчиняла будь-яких дій, які мали би хоч деякі ознаки аморальності, чи іншим чином виходили за межі соціальних стандартів. Тобто розуміти імовірно протиправність своїх дій обвинувачена природно не

мала змоги, а жодної інформації з цього приводу їй надано не було.

На перший погляд здається, що рішенням суду було розв'язане найбільш проблематичне запитання доктрини суворої відповідальності, але такі висновки були би передчасними. Якщо повернутися до серії прецедентів середини XIX ст., пов'язаних, наприклад, з продажем алкогольних напоїв рабам, то ми зтикаємося з такою самою формулою поведінки, як і у справі Ламберт. Адже продавці алкогольних напоїв не могли знати, що раб покупував спиртне не за наказом свого хазяїна, а для власного вживання. В даних випадках також цілком відсутня вина, адже в іншому разі продавці спиртного мали би реалізовувати покладений на них обов'язок передбачувати (що раб може придбати напої незаконно), вимагаючи від своїх покупців підтвердження того, що вони вільні люди, а якщо ні – то вимагати письмовий дозвіл на придання напоїв від господаря цього раба. Постає ціла низка питань, центральним серед яких є презумпція знання закону. Законодавство США цілком визнає принцип, за яким незнання закону не звільняє від відповідальності. Адже цього принципу було достатньо, щоб визнати Ламберт винною у порушенні законодавства. Другий момент: її (Ламберт) було умовно-достроково звільнено від відбування кримінального покарання, тому вона напевно знала, що для таких осіб існують спеціальні вимоги, отже мала змогу передбачувати наявність кримінально-правової заборони.

Проаналізовані вище факти доводять, що доктрина суворої відповідальності докорінно змінювалася протягом часу. Наразі сучасна судова практика свідчить, що суворі відповідальності не може бути реалізована, лише коли особа не була належним чином попереджена про кримінально-правову заборону. В усіх же інших випадках необізнаність про злочинність дій не створює жодних перешкод для притягнення до суворої відповідальності, якщо це передбачено законодавством.

Можна дійти висновку, що американські науковці займаються переважно спробами обґрунтування законності реалізації суворої кримінальної відповідальності. Слід виділити два основні підходи до вирішення цієї задачі. Перший з них є загальним, і саме він був обраний судовою практикою, а точніше – навіть створений нею. Відповідно до нього взагалі немає потреби аналізувати вину особи в тому разі, якщо закон дозволяє цього не робити. В результаті цілком не суттєво чи було злочинне діяння вчинене з певним винуватим відношенням до нього, чи взагалі без такого. Другий підхід є суттєво більш поміркованим, в прямому сенсі цього слова – науковим. Саме представники науки, зокрема К. Симмонс, намагаються знайти формулу вини, яка була би прийнятною з позицій доктрини суворої відповідальності. Отже, американські теоретики виділяють декілька видів суворої відповідальності за психічним ставленням особи: суттєву та формальну [4, с. 1075]. Суттєва суворі відповідальність передбачає певне винне ставлення особи до своїх дій, тобто в злочинній поведінці цієї особи можна виявити *mens rea* – вину в виді необережності, або ж навіть умислу. Формальна ж суворі відповідальність

посідає місце казусу, тобто спричинення шкоди, або ж вчинення дій без вини взагалі.

Неможна не визнати, що такий підхід цілком підриває основи теорії суворої відповідальності. Але хіба ж не в такому контексті було прийнято рішення по справі Ламберт? Якщо би суд пішов шляхом «формальної» суворої відповідальності, то вирок, безперечно, був би обвинувальним. Але підсудну було виправдано саме тому, що вона не мала можливості знати про порушення нею приписів законодавства, тобто із її поведінки було виключено імовірне умисне та необережне ставлення до бездіяльності.

Разом з тим, позиції доктрини суворої кримінальної відповідальності залишаються надзвичайно сильними, і немає підстав вважати що американське право в скорому часі відмовиться від неї. Хоча в науці позиція щодо виділення видів суворої відповідальності в цілому підтримується (наприклад К. Карпентер, Дж. Леонардом тощо), але сутність відповідальності та її характер залишаються незмінними. Справа Ламберт, в свою чергу, скоріше була виключенням, яке нормально не вписується в традиційну концепцію.

Американські науковці критикують концепцію суворої відповідальності досить обачно, можна так висловитися – в конструктивному сенсі. Що таки стало основною умовою поширення суворої відповідальності в судовій практиці? Література наводить два основних чинники: економія часу та ресурсів, а також гарантування покарання осіб, вину яких за загальним правилом було би довести надзвичайно складно, чи неможливо взагалі. Крім того, деякі прихильники концепції суворої відповідальності також виокремлюють такий корисний чинник, як загально-превентивний вплив. При цьому зауважується, що до злочинів суворої відповідальності належать лише такі, які є поширеними та небезпечними. На жаль, неупереджений критичний аналіз набутоків доктрини цілком руйнує міфічні уявлення американських науковців про цінність суворої кримінальної відповідальності. Перш за все, надто сумнівною є можливість засудження особи без встановлення її винності. Повна відсутність негативного суб'єктивного ставлення до своєї поведінки свідчить лише про те, що особа є цілком законослухняною, тому її покарання втрачає будь-який логічний сенс. Якщо ж підходити до обґрунтування сутності суворої кримінальної відповідальності крізь призму необережного ставлення до забороненої поведінки, то картина повністю змінюється. Як вже зазначалося, так звана «суттєва» відповідальність потребує в якості підстави як мінімум недбале відношення особи. З такою позицією цілком погоджується і Г. Єсаков, який виокремлює «істинну та змішану» форми як аналогії суттєвої та формальної суворої відповідальності. Але, на наш погляд, «компромісні» форми зводять нанівець базис доктрини, адже їхнє існування цілком суперечить ідеї відповідальності без вини.

Що стосується необхідності попередження кримінальної поведінки, то такі сподівання також видаються сумнівними. З позицій «формального підходу» особа, яка вдалася до усіх застережних

заходів, але все ж таки вчинила порушення, має відповідати у зв'язку із наявністю певного юридичного факту. Але в чому ж саме полягатиме кримінально-правове попередження? Адже неможна змусити людину передбачити те, що вона не в змозі передбачити? Якщо кара від держави обійматиме місце подяки, то, цілком зрозуміло – про будь-які позитивні прояви виховної функції права можна буде забути.

Деякі фахівці намагаються стверджувати, що суворі кримінальні відповідальність стосується переважно незначних кримінальних правопорушень, але проти такої позиції знов-таки знаходиться низка контраргументів. Як вже було зазначено, до злочинів суворі відповідальності історично належало «статутне згвалтування», тобто статевий зв'язок з неповнолітніми особами. Даний злочин карався позбавленням волі на строк більше декількох років, отже було би дивним наполягати на тому, що доказування вини не мало сенсу з огляду на м'якість покарання. Крім статутного згвалтування, у сучасному кримінальному праві США до злочинів суворі відповідальності належать кримінальні проступки (*infractions, violations*). Як правило, такі протиправні дії караються не більше, ніж одним місяцем позбавлення волі чи штрафом у розмірі до п'яти тисяч доларів. Такі покарання дійсно виглядають незначними в контексті репресивного кримінального законодавства США. Але в будь-якому разі це не має означати, що будь-яка особа може бути піддана такому покаранню, лише якщо вона опинилася не в той час та не в тому місці, тобто в разі засудження взагалі без вини.

Отже, все-таки правоохоронні органи держави не мають права спрощувати своє життя та не доводити винність особи в певних випадках. Але, наш погляд, дійсно мають місце обставини, за яких немає необхідності доводити суб'єктивний елемент поведінки. Так це випадки вчинення статусних злочинів (наприклад, посадових – факти зловживання службовим положенням), а також випадки незаконного зберігання, наприклад, зброї чи наркотичних засобів. Крім того, до злочинів суворі відповідальності слід відносити і випадки демонстративного ігнорування встановлених правил, наприклад, грубе порушення правил безпеки дорожнього руху (також вважається кримінальним правопорушенням в законодавстві США). В наведених прикладах у поведінці правопорушника демонструється наявність прямого умислу (навіть не необережності), але саме в таких випадках (коли факт вчинення злочину є *очевидним*) дійсно виключається необхідність установлення вини особи, тобто її вина презюмується, не викликає заперечень, а тому не має входити до предмета доказування під час судового слідства. Але йдеться лише про ситуації, коли дії особи самі свідчать про наявність інтелектуальних та вольових ознак вини, тобто коли діяння особи виступає як *доказ суб'єктивної сторони*, або ж *mens rea*.

Таким чином є усі підстави вважати, що аргументи на підтримку концепції формальної суворі відповідальності не витримують жодного тиску з боку простих фактів. Отже, далеко не всі злочини суворі відповідальності обумовлюють

призначення несуттєвих для засудженого покарань, щоб він мав змогу не зважати на такі «дрібні неприємності» в своєму житті. Як вже було з'ясовано, складність або «зайвість» доведення вини особи також може виправдовувати суворі кримінальну відповідальність лише в разі очевидності *mens rea*, але ніяк не за її відсутності.

Концептуальним питанням інституту суворі відповідальності в американській науковій літературі залишається проблема вини. Можна стверджувати, що суворі відповідальність без вини як такої поступово відходить у минуле. Певне суб'єктивне ставлення особи до своєї поведінки є необхідним елементом підстави кримінальної відповідальності. Але, звичайно, ступінь вини при цьому може бути доволі низький, тобто мінімальна недбалість особи вже створює прийнятну *mens rea* злочинної поведінки. Г. Есаков вважає, що головною умовою притягнення до суворі відповідальності є наявність «морального докору» у діях особи, з чим слід погодитись. Тобто такі дії завжди мають носити протизаконний характер: особа повинна усвідомлювати, що порушує існуючі правові приписи. В цілому сучасна американська судова практика цілком підтверджує цю позицію, зокрема, прикладами виступають вищезгадані справи *Morissette v. United States* та *Lambert v. California*. Прийнятною можна вважати лише концепцію «суттєвої суворі відповідальності», адже в будь-якому разі формальний підхід виглядає як прояв беззаконня та байдужості у питанні пошуку відповідальних осіб. Слід зазначити й те, що суворі відповідальність є досить звичним явищем і для інших країн крім США, але виявляється, як правило, в адміністративному законодавстві. На теперішній час українське кримінальне право перебуває напередодні чергової реформи, пов'язаної із впровадженням системи кримінальних проступків, опосередкованим наслідком якої, скоріше за все, стане й укорінення практики суворі кримінальної відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Есаков Г. А. Англо-американское уголовное право: эволюция и современное состояние общей части. – М.: ТК Велби, Изд. во Проспект, 2007. – 736 с.
2. Francis B. Sayre, Public Welfare Offenses. 33 COLUM. L. REV. 55. – 1933.
3. Joel Prentiss Bishop. Commentaries on the criminal law (3d edition). – 1865.
4. Kenneth W. Simmons. When is strict liability just? 87 L. Crim. Law & Criminology. – 1997
5. Catherine L. Carpenter. On Statutory Rape, Strict Liability, And the Public Welfare Offense Model (53 Am. U. L. Rev.). – 2003.
6. Gregory C. Keating. Strict Liability and the Mitigation of Moral Luck. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ssrn.com/abstract=923574>
7. KEITH N. HYLTON. A POSITIVE THEORY OF STRICT LIABILITY. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ssrn.com/abstract_ID=932600
8. Peter M. Gerhart. The Death of Strict Liability. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ssrn.com/abstract=976405>
9. Richard A. Epstein. Toward a General Theory of Tort Law: Strict Liability in Context [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ssrn.com/abstract=1687092>

10. Mary E. Odem. Delinquent daughters: Protecting and policing adolescent female sexuality in the United States in 1885-1920. – 1995.

11. Morisette v. United States 342 U.S. 246 (1952).
12. Lambert v. California 355 U.S. 228 (1957).

УДК 343.241:343.272

СПЕЦІАЛЬНА КОНФІСКАЦІЯ МАЙНА ЯК ЗАХІД КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ

Пироженко О. С.,

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
кримінального права та кримінології
факультету з підготовки слідчих
Харківського національного університету
внутрішніх справ

Анотація: У статті порушено питання правової природи «спеціальної конфіскації майна». Проаналізовано чинні норми матеріального та процесуального законодавства. Аргументовано необхідність урегулювання положень про «спеціальну конфіскацію майна» у нормах Кримінального кодексу України.

Ключові слова: спеціальна конфіскація майна, кримінальне покарання, захід кримінально-правового впливу.

Аннотация: В статье затронут вопрос правовой природы «специальной конфискации имущества». Проанализированы действующие нормы материального и процессуального законодательства. Аргументирована необходимость урегулирования положений о «специальной конфискации имущества» в нормах Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: специальная конфискации имущества, уголовное наказание, мера уголовно-правового воздействия.

Annotation: The article raises the question of the legal nature of special confiscation. The existing norms of substantive and procedural laws are analyzed. The necessity of arrangement the thesis about special confiscation by rules of the Criminal code of Ukraine is argued.

Key words: special confiscation, criminal punishment, measure of criminal legal action.

Визначення правової природи так званої «спеціальної конфіскації майна» є предметом наукових дискусій вчених вже більше десяти років чинності Кримінального кодексу України 2001 р. (далі – КК). Виокремлена деякими дослідниками в рамках кримінального покарання у виді конфіскації майна (ст. 59 КК) вона, на жаль, не має належного нормативно врегульованого кримінально-правового статусу через відсутність відповідних положень у Загальній частині КК. Це дає підстави багатьом науковцям стверджувати, що за своєю сутністю «спеціальна конфіскація майна» є заходом кримінально-процесуального примусу. Таке різноманітне тлумачення юридичної природи розгляданого заходу державного примусу ніяк не сприяє правильному її застосуванню на практиці. Адже в одних випадках судді обґрунтовують її застосування (чи незастосування) у якості виду додаткового покарання, передбаченого у санкції статті Особливої частини КК, в інших – як необхідність вирішення питання про речові докази, що вимагає кримінальне процесуальне законодавство. Вказані проблеми спонукають до пошуку аргументованих шляхів урегулювання положень про «спеціальну конфіскацію майна» у нормах саме закону про кримінальну відповідальність, що й визначає актуальність цієї статті.

Питання «спеціальної конфіскації майна» досліджувались у працях Д. С. Азарова, М. І. Бажанова, Н. О. Гуторової, К. П. Задоя, О. Я. Кондри, В. М. Мельникової-Крикун,

М. М. Панова, Г. М. Собко, М. І. Хавронюка та ін. Однак аналіз наукових точок зору та практики застосування цього заходу показав, що відсутність єдиної правової позиції щодо юридичної природи «спеціальної конфіскації майна» ускладнює діяльність суду щодо винесення законних і обґрунтованих вироків.

Метою статті є вирішення питання врегулювання положень про «спеціальну конфіскацію майна» нормами закону про кримінальну відповідальність.

У доктрині кримінального права під «спеціальною конфіскацією майна» розуміють вилучення знарядь і засобів вчинення злочину, речей, вилучених з обігу, майна, здобутого злочинним шляхом, будь-яких доходів, отриманих від використання такого майна, грошового еквіваленту зазначеного майна (у разі неможливості його вилучення з будь-яких причин). На сучасному етапі розвитку нашого суспільства правові аспекти її здійснення врегульовані ст. 100 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 р. (далі – новий КПК) та 69-ма кримінально-правовими санкціями КК (станом на 10.02.2013 р.). Відтак, у сучасній кримінально-правовій науці з приводу «спеціальної конфіскації майна» немає єдності думок. Одні автори (М. І. Хавронюк [1, с. 240], М. М. Панов [2, с. 142, 143], Г. М. Собко [3, с. 40]) розглядають «спеціальну конфіскацію» як вид покарання. Інші (М. І. Бажанов [4, с. 334], В. М. Бурдін [5, с. 46], В. К. Гришук [6, с. 140], Ф. М. Марчук та Л. А. Гарбовський [7, с. 32], А. А. Музика та О. П. Горох [8, с. 108, 109], М. В. Палій та Є. С. Назимко [9, с. 381]) стверджують, що вона має суто кримінально-процесуальний статус.